

SPROG & SAMFUND

Nyt fra
Modersmål-Selskabet
35. årgang nr. 1
februar 2017

Indhold: Ny formand og ny næstformand i Modersmål-Selskabet 1 · Kolofon 2 · Visioner for Modersmål-Selskabet 3 · Sprog & Samfund har fået ny redaktør 3 · Den internationale Modersmålsdag 4 Sproget i de danske medier til debat i Aarhus 4 · Interview med sprogredaktøren i DR 5 · Giv mig mit sprog tilbage 7 · Børnetjeneste – et pendulord? 11 · Interview med en sprogrevser 12 Dansk sprog i Vestindien 13 · Fra himmelsk lyd til mudderpøl 16 · Sprog og litteratur i 1600-tallet 18 Udgivelser om dansk sprog 2015-16 20 · Nyord og nye ord 21 · Historier om danske ord og udtryk 26 Juridisk ordbog 27 · Hypnoseord 27 · Modersmål-Selskabets kalender 28

Ny formand og ny næstformand i Modersmål-Selskabet

Adam Hyllested og Mette Bjørnvig Kaufmann.

På et møde i Modersmål-Selskabets bestyrelse onsdag den 11. januar blev lektor Mette Bjørnvig Kaufmann valgt som formand for Modersmål-Selskabet. Mette, der har været næstformand siden september 2016, afløser Jørgen Christian Wind Nielsen, der ønskede at give formandsposten fra sig. Sprogforsker Adam Hyllested blev valgt som næstformand. Jørgen Christian Wind Nielsen fortsætter som menigt medlem af bestyrelsen. Læs Mette Bjørnvig Kaufmanns artikel om hendes visioner for Modersmål-Selskabet s. 3.

SPROG & SAMFUND

er Modersmål-Selskabets medlemsblad
og udsendes i 4 numre årligt.

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR:

Lise Bostrup

lb@modermaalselskabet.dk

REDAKTION:

Adam Hyllested

adamh@modersmaalselskabet.dk

Mette Bjørnvig Kaufmann

mbk@modermaalselskabet.dk

LAYOUT:

Martin Sand Päevatalu

KORREKTUR:

Ulla Weinreich og Loránd-Levente Pálfi

REPRO OG TRYK:

Scandinavian Book

ILLUSTRATIONER:

Lise Bostrup s. 1, 3, 12, 13, 14, 15, 23, 25; Ingrid Carlsen s. 3; Gustave Doré 11; Adam Hyllested s. 24; Kaj Nielsen Gøgsig s. 8; Svend Nielsen s. 4, 7; Britta Routhier s. 16, 17, 22, 26, 27; Lars Trudsø s. 5, 6.

Artikler, der offentliggøres i Sprog & Samfund, tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning.

Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Modersmål-Selskabet arbejder for at bevare og udvikle det danske sprog som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre.

Dette tilstræbes ved:

1. At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne.
2. At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

MODERSMÅL-SELKABETS SEKRETARIAT:

sek@modersmaalselskabet.dk

Hjemmeside: www.modersmaalselskabet.dk

Facebook: Modersmål-Selskabet

Modersmål-selskabets bestyrelse:

FORMAND:

Mette Bjørnvig Kaufmann

mbk@modermaalselskabet.dk

NÆSTFORMAND:

Adam Hyllested

adamh@modersmaalselskabet.dk

KASSERER:

Kirsten Fenger

Dalgas Have 6, 1. th.

2000 Frederiksberg

tlf. 4498 1650

kf@modersmaalselskabet.dk

Irina Bjørnø

belbooks.dk@gmail.com

Ingrid Carlsen

ic@modersmaalselskabet.dk

Gerda Thastum Leffers

gtl@modersmaalselskabet.dk

Claus Tilling

ct@modersmaalselskabet.dk

Ulla Susanne Weinreich

usw@modersmaalselskabet.dk

Jørgen Christian Wind Nielsen

jw@modersmaalselskabet.dk

SUPPLEANTER TIL BESTYRELSEN:

Lise Bostrup

lb@modersmaalselskabet.dk

Lars Ove Sørensen

los@modersmaalselskabet.dk

Medlemskontingent 250 kr. / Abonnement 250 kr.
(portogebyr – udlandet: 150 kr.)

Giro (netbank: reg.nr. 9570) kt.nr. 667 6901

CVR-nr. 7682-4215

Bank: reg.nr. 7853, kontonr. 103 5729

Visioner for Modersmål-Selskabets virke i fremtiden

AF METTE BJØRNVIG KAUFMANN

Modersmål-Selskabet har forneamt siden 1979 arbejdet ud fra principperne om at bevare og udvikle det danske sprog; stilstand og bevægelse på én og samme tid. Visioner er idéer, drømme og ofte forestillinger om fremtiden. I Modersmål-Selskabet udfolder vi

Mette Bjørnvig Kaufmann på Modersmål-Selskabets stand på BogForum i november 2016.

meningsudvekslinger, debatter og arrangementer; vi skaber rammerne for fora, der kritisk og fordomsfrit åbner for nye sproglige tendenser og ikke kuldaster det gode og gedigne i modersmålet.

Med globaliseringen bliver sproget sat på dagsordenen. Nogle plæderer for, at danskerne skal forbedre deres engelsk, da det vil sikre Danmarks internationale konkurrenceevne, mens andre er bekymrede over angliceringen, som de mener kan udvande den danske identitet og kultur.

Som underviser i gymnasieskolen møder jeg mange unge mennesker, der i dagligdagen oplever bredt-favnende universer – fra antikkens klassiske Aristoteles til moderne symbolsprog med emojis. I fremtiden udfolder de unge en heftig aktivitet på sociale medier, og sproglige tendenser breder sig som ringe i vandet. Nye ord og vendinger hvirvler ind og ud af mails, snaps, opdateringer og profiler. Nogle bekymres over sprogets forfald, mens andre oplever sprogforvandlingerne som forfriskende inspirationskilder.

Netop i disse krydsfelter har Modersmål-Selskabet en udfordrende og herlig forpligtelse til at skabe refleksion og diskussion.

Sprog & Samfund har fået ny redaktør

Som annonceret i det seneste nummer af *Sprog & Samfund* har Michael Blædel, der har redigeret bladet i 34 år, valgt at træde tilbage.

Modersmål-Selskabets bestyrelse har nedsat en ny redaktion med Lise Bostrup som ansvarshavende redaktør, og formanden og næstformanden i redaktionen.

Lise Bostrup er cand.mag. i dansk og tysk, leder af sommerkurser i dansk for udlændinge, forfatter og forlægger.

Sprog & Samfund vil også i fremtiden være et medlemsblad, der bringer foramtaler og beskrivelser af Modersmål-Selskabets arrangementer og udgivelser, og samtidig bringer interviews, artikler, anmeldelser og debat om dansk sprog i bred forstand.

Vi modtager gerne forslag og bidrag fra medlemmerne.

Lise Bostrup på St. Thomas januar 2017.

Den internationale Modersmålsdag i København

Kollegiet Regensen er opført i 1625.

Den internationale Modersmålsdag den 21. februar blev indstiftet af UNESCO i 1999 med det formål at skabe bevidsthed om sproglige traditioner i alle lande.

I år fejrer Modersmål-Selskabet Modersmålsdagen fra kl. 17 til 19 i festsalen på kollegiet Regensen i Store Kannikestræde lige over for Rundetårn, og både medlemmer og endnu-ikke-medlemmer er meget velkomne.

Emnet for årets Modersmålsdag er sange om det danske sprog.

- Forhenværende kulturminister Bertel Haarder holder tale om det danske sprog og dets situation i dag

- Pianisten og forfatteren Mogens Wenzel Andreasen spiller udvalgte sange om det danske sprog på Regensens flygel.

- *Sprog & Samfunds* redaktør, den tidligere regensianer, Lise Bostrup fortæller lidt om kollegiet Regensen og sangtraditionerne her.

- Vi serverer et lille glas hvidvin og uddeler et sanghæfte, så alle har mulighed for at synge med. **L.B.**

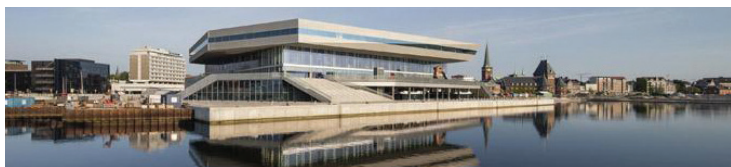
Bertel Haarder på talerstolen ved Modersmålsselskabets konference om dansk sprog den 16. september 2016.

Sproget i de danske medier til debat i Aarhus

Er sproget i de danske medier godt og klart, fyldt af fejl og klichéer, alt for råt og direkte, eller spækket med amerikanske buzzwords og uigennemskuelige forkortelser?

I dette nummer af *Sprog & Samfund* sætter vi fokus på sproget i de danske medier. Vi bringer et interview med sprogredaktøren i Danmarks Radio, Martin Kristiansen, og en tale af retorikeren, Julie Fabricius, der modtog Modersmålsprisen i 2016, med titlen „Giv mig mit sprog tilbage.“ De to er mildest talt ikke enige.

Modersmål-Selskabet fører tråden videre og inviterer med *Sprog & Samfunds* redaktør, Lise Bostrup, som ordstyrer til en debat med tre markante skikkelser med hver sin vinkel på det danske mediesprog på et offentligt arrangement i det smukke kulturhus DOKK1 i Aarhus: De tre eksperter bærer alle det gode danske navn Henrik:

DOKK1 i Aarhus.

Henrik Dahl
(politiker, sociolog og tidl. sprogofficer)

Henrik Jørgensen
(lektor i dansk sprog, Aarhus Universitet)

Henrik Lorentzen
(Det Danske Sprog- og Litteraturselskab)

Alle Modersmål-Selskabets medlemmer og venner er velkomne til at komme og lytte og give deres besyv med mandag den 15. 5. kl. 17 på DOKK1 Aarhus.

Yderligere oplysninger på www.Modersmaal-Selskabet.dk og selskabets Facebook-side.

Sprogredaktør i DR, Martin Kristiansen

– en multipassioneret sprogentusiast

AF METTE BJØRNVIG KAUFMANN

Mette Bjørnvig Kaufmann interviewer Danmarks Radios sprogredaktør, Martin Kristiansen i DR-byen den 16.1.2017.

Vi befinder os i et stort, lyst hjørnekontor med byens smukke silhuetter i baggrunden og udsigt over Radorækkerne, nogle eksklusive boliger tæt på DR-huset i Ørestaden. I de moderne designmøbler, badet i glas og lys, udfolder Martin Kristiansen ambitioner og overvejelser i forbindelse med sproget og DR. Hans referencer er mange. Fra Holberg og Oehlenschläger over Johannes V. Jensens beskrivelser af sprogets evne til både at degenerere og regenerere. Han fortæller om pendulord og stemmens betydning for det talte sprog, og han beskriver sit forhold til sprog med et lån fra sin ældste datter: multipassioneret.

Som ung i 1920'erne arbejdede Martin Kristiansens mormor som telefondame hos KTAS i Nørregade. Her tolereredes kun rigsmål. For flade ær

var „lavkøbenhavnsk“, for høje ær „ekspeditrice-dansk“. Under opvæksten var hans mor fagkonsulent i dansk og siden kontorchef for Undervisningsministeriets prøveafdeling, så Martin Kristiansen husker en barndom, hvor sprognormer og sprogets betydning ofte blev diskuteret. Hans egen vej ind i sproget har været gennem sangen og litteraturen. Som medlem af Københavns drengekor blev han tidligt introduceret til salmedigtere som Kingo – favoritten – men især mødet som teenager med J.P. Jacobsen og Baudelaires forfatterskaber fik ham til siden at læse litteraturvidenskab. Herudover er han også uddannet operasanger fra Det Kongelige Danske Musikkonservatorium og Det kongelige Teaters Operaakademi. Han debuterede på Kongens Nytorv i 2003.

Ved siden af sangen begyndte Martin Kristiansen i DR som tilrettelægger og senere vært på litteraturmagasinet Alfabet. Siden blev han fast leverandør til P1-programmer som Orientering, Europaklip og Agenda. Han er også ophavsmand til DR2-serien Kampen om sproget. I dag er han DR's sprogredaktør med ansvar for DR's interne sprogefterkritik, speaktræning og kursusvirksomhed på sprogområdet.

„Alle praktikanter og nyansatte gennemgår et obligatorisk speaktræningsforløb. Der undervises i basal stemmebrug, prosodiske virkemidler som tempo, rytme og betoning og i stilistik. Mundtlig journalistik er et håndværk, der kan læres, men da vores ansatte ofte kommer fra den skrevne presse, og da den skrevne journalistik også dominerer på landets tre journalistuddannelser, begynder vi ofte fra scratch“, siger Martin Kristiansen.

„Vores tilgang er funktionelt begrundet“, forklarer han, da jeg spørger, hvad der er rigtig, og hvad der er forkert sprogbrug. „Hvordan opnår man en fri og afspændt diktion, der kommer igennem mikrofonen levende og nærværende? Det er i første omgang udgangspunktet mere end korrekthed.“

Og hvad med den korrekte udtale, de leksikale tryk? „Dem retter vi. Men vi oplever, at forkert placerede tryk, larmende vejrtrækninger, slingren i den leksikale vokalfarvning, fx forskellen på ligger og lægger, ofte skyldes en understøttet stemmefunktion, typisk med tilhørende kæbspændinger. Så må vi jo begynde med åndedrætsøvelser.“

Men hvad med sprogrigtighed og grammatik, undervises der i det på DR, spørger jeg. „Jo, det gør vi da“, svarer Martin Kristiansen. „Vi har fx de senere år gennemført obligatoriske grammatikkurser for vores skrivende journalister på dr.dk. Tidligere fik vi med rette mange klager her, men efter indførelse af kvartalsvise kurser, sidemandslæsning inden publicering og elektronisk korrektur har vi opnået en klar forbedring – og vi får da også markant færre klager på dr.dk i dag“.

Indimellem klager folk også over sprogfejl hos politikere og andre gæster i DR's programmer, men her melder sprogredaktøren pas. „Medvirkende gæster optræder på egne sproglige præmisser. Det er vigtigt, for DR har en forpligtelse til at dække mangfoldigheden i det danske sprogsamfund, dialekter, sociolekter osv., og i det hele taget afspejle den demokratisering af sprogidealene, der har fundet sted siden 50'erne.“

Martin Kristiansen mener i øvrigt ikke, at nutidens mediesprog er helt så dårligt som sit rygte, selvom det ofte fremføres. „Jeg lytter ofte til ældre optagelser i DR's arkiver, og langt fra alt i samtiden var på niveau med koryfæer som Claus Toksvig og Steen Bostrup. Især 70'erne har mange fløjlsuldne og matte stemmer i mine ører. Modsat har vi i dag også fremragende formidlere som fx Matilde Kimer og Johannes Langkilde. Det afhænger af, hvor man ser hen.“

„Det samme gælder groft sprog. Heller ikke i dag bandes der i TV-avisen, men ofte i satire, og hvor vi finder plads i sendefloden til at skildre også yngre dele af befolkningens hverdagsprog på godt og ondt. Men igen: Prøv at se et afsnit af Huset på Christianshavn eller Olsenbanden med replikker

Martin Kristiansen ved sit skrivebord.

som „For fanden, Egon, de har sgu taget røven på dig igen“ og „Skide godt, Egon“.

„I æstetikken taler man undertiden om det adækvate kunstværk, altså et kunstnerisk udtryk, der virker tidssvarende. Sådan tror jeg også, det forholder sig med tonen i sproget, bredt forstået. Når sprogudviklingen undertiden opleves som et forfald, i forhold til taletempo, udtale, ordvalg osv., så skyldes ubehaget ved ændringerne nok, at hver generation formes af nye erfaringer og impulser, og at sproget umærkeligt slibes tilsvarende til i den proces.“

Martin Kristiansen mener dog, der er trøst at hente hos Johannes V. Jensen, hvis man hører til dem, der oplever sprogudviklingen som en forfaldshistorie. „Engang sagde man „butek“, nu siger man „butik“, skriver Jensen et sted og påpeger, at et sprog også kan regenerere. Den slags sker hele

tiden. Pendulordet „bjørnetjeneste“, der kendes fra La Fontaines fabel, er på vej tilbage til sin oprindelige betydning, altså hvor man i bedste mening kommer til at gøre noget ondt.

Det forhadte flade københavnere-a høres sjældnere hos de unge, jeg møder i dag. I overgangen fra tidligere tiders arbejderklasseromantik til konkurrencestatens performance-kultur har flade ærtilsyneladende mistet status. Tværtimod oplever jeg nu oftere eksempler på hyperkorrektion, hvor yngre journalister siger „også“ i stedet for „osse“ eller udtaler stavelser i ord, vi ikke plejer at udtale på dansk.“ Han griner og tilføjer: „Endelig er der min yngste datter på 13 derhjemme. Hun er såkaldt digitalt indfødt, opvokset i en engelsksprog me-

dievirkelighed med YouTube og Jetflys, men måske netop derfor er hun hele tiden efter mig, hvis jeg kommer til at bruge et engelsk låneord, hvor der findes et brugbart dansk udtryk.“

Martin Kristiansen afslutter derfor med at sige, at han ser ganske fortrøstningsfuldt på det danske sprogs fremtid: „Jeg synes, at jeg de senere år har oplevet en stigende sproglig bevidsthed og nysgerighed hos de journalistpraktikanter, jeg underviser. At det er sjovt at lege med sproget, og at det er OK at gøre sig umage. Jeg tror rent faktisk, at den globale medie-virkelighed, der omgiver os, har skærpet bevidstheden om de glæder, der ligger gemt i det danske sprog, hos de generationer, der vokser op netop nu.“

Giv mig mit sprog tilbage

AF JULIE FABRICIUS

Julie Fabricius, der er cand.mag. i retorik og dansk og modtog Modersmålsprisen i 2015, talte på Modersmål-Selskabets konference på Christiansborg den 16. september 2016.

Der findes mange slags sprog: fagsprog, fremmedsprog, cirkussprog, pattebørnsprog, kropssprog og siden 1988 mediesprog.

At vi overhovedet taler om et mediesprog, viser at den er gal. Der findes godt sprog og dårligt sprog.

Sproget samler og deler os

Sprog er det vi tyer til, og sprog er det vi undgår, når vi ikke vil stilles til regnskab, sproget er vores identitet, vi fortæller hvem vi er, hver gang vi åbner munden. Det er jo egentlig utroligt at vi så tit alligevel tør sige noget!

Jeg mente ikke hvad jeg sagde, men det var ikke desto mindre det, du sagde, jeg tager dig på ordet (så kan man godt være i problemer).

Julie Fabricius på talerstolen på Modersmål-Selskabets konference den 16.9. 2016.

Det talte ord binder os sammen, ligesom det kan skille os, det talte ord er en magt der sætter handling i gang. Det kan bruges i den besindige rådgivnings tjeneste, men det kan også være farligt hvis det misbruges letsindigt og nederdrægtigt. (Hitler kunne „kunsten“ at tale en fjende frem som årsag til al elendigheden – han overtalte ikke med gode argumenter, men udelukkende ved manipulation

Claus Tilling fra Modersmål-Selskabets bestyrelse var ganske enig med Julie Fabricius i hendes synspunkter.

– ved alternative fakta). Vore tanker går her til USA's præsident.

Talen

Talen er et vældigt våben, som tv-mediet er kraftfuldt og magtfuldt. Derfor er det ubegribeligt at man ikke på tv-stationerne har systematisk *faglig* undervisning i mundtlig formidling. Det har man ikke, ellers ville oplæsningen ikke lyde som den gør med konsekvent uforståelige betoning/ modsætningstryk i hver eneste sæt-

ning. Man kan bare tænde for apparatet og lytte til tv-avisen når som helst.

Hvor centralt og afgørende det levende ord er i al menneskelig virke, havde grækerne og romerne ganske kloge forestillinger om. Ordet er forudsætningen for lovgivning og samfunds-dannelse.

Den aldrende kong Nestor – i antikkens Grækenland – er prototypen på den veltalende fyrste: „*Ham flød stemmen fra læben, så sød som den liflige honning.*“ – Homer skildrer ham i Iliaden som den

ældste og klogeste af de græske helte ved Trojas belejring. Den agtelse kong Nestor nød i den græske lejr, har skabt udtrykket „Forsamlingens nestor“ – den ældste, underforstået den klogeste, i en forsamling.

Måske skyldes vores politikerlede at ingen, jeg gentager, ingen af vore folkevalgte er i stand til at bruge ordet kløgtigt, gennemtænkt og overbevisende, ingen om hvem man kan sige: „*ham flød stemmen fra læben så sød som den liflige honning*“.

Det virker som om det ikke er gået op for nogen af dem hvad ordet gør ved os. Både ved den der taler, og den der lytter.

Vi kan ikke afvise at vore politikere har gode intentioner, men den måde disse intentioner bliver formuleret på overbeviser ikke. „Vi har ambitiøse mål“ (det er der ikke så meget flydende honning over), en sætning de skiftes til at sige, med tomme ansigter, men hvori ambitionen består – hvad betyder ordet i den sammenhæng, og er det overhovedet det rigtige ord? – henligger i det dunkle. Ordet „ambition“ bliver brugt flittigt og i samme takt tømt for mening.

Dunkelt talt er dunkelt tænkt.

Mediejargon og betoning

Og når tv/radiojournalisten læser op i mediejargonen, dvs. med uforståelige betoner, fremstår indholdet ligeledes dunkelt. Betoningerne giver sætningen mening.

Den samme sætning med forskellig betoning giver forskellige meninger, f.eks:

På *Christiansborg* er der mange *politikere* ... (noget af en nyhed) På *Christiansborg* er der mange *politikere* ... (ny betydning)

I DR sørger *chefen* ikke for undervisning ... I DR sørger *chefen* for *undervisningen*.

Der er ikke korrupte *politikere* på *Christiansborg* (men er alle de andre ansatte derinde så korrupte) – betydningen skifter med betoningen.

Din vært er ... Hvis han er MIN hvad hedder de andres så?

Ukoordinerede bevægelser

At tv-værten nu bevæger sig rundt i studiet og gør usynkroniserede bevægelser med arme og hænder – formentlig for at foregive at være til stede – hænger det ikke sammen med det, der bliver sagt? Det ser bare sjovt ud. Indhold og form kan ikke skilles ad. Kropssprog, mimik og ord skal hænge sammen.

Coaching

Det er muligt at der er undervisning af nyansatte på DR, som der står i heftet *Sprogets Magt*. Det er i så fald en særpræget undervisning.

En vært på P2 fortalte mig at han skulle undervises af en coach. Denne coach, hentet fra P3, sagde: „Du skal vende vrangen ud af dig selv så lytteren kan mærke dig. Kan du sige pik?“

„Jooh“, sagde værten, „det kunne jeg da godt, men hvad skal jeg bruge det til? Jeg præsenterer musik.“

En ny værtinde på tv skulle lære hvordan man agerer. Coachen sagde: Du skal bare føle at der sidder en hvid engel på din venstre skulder, så guider jeg dig gennem udsendelsen!

Dette er ikke bare sjove anekdoter, men ordrette citater indhentet ved faglig forespørgsel om undervisningen; de er udtryk for et fagligt niveau som er uforsvarligt i Danmarks største – licensbetalte – medievirksomhed.

Jeg vil meget gerne frabede mig at se/høre vrangen på en vært. Må jeg være fri. Ydersiden rækker. Fortæl hvad du ved om det, jeg skal vide noget om og bliv nede i flippen.

Man kan kræve at oplæseren/værten er veloplagt, men det er ikke det samme som at vende vrangen ud af sig selv. Jeg, lytteren, kan godt nøjes med at høre en professionel formidling uden kunstig begejstring, forkerte betoner, og selvfremførende formidling. Ingen nævnt, ingen glemt.

Ordets magt

Ordet er en magthaver som ved den mindste legemsdels hjælp, ja, en usynlig (nemlig tungen) ud-

over guddommelige gerninger, sagde retorikeren Gorgias for nogle tusinde år siden. Bibringer man talen højhed og skøn form, styrkes dens overbevisende kraft. Hans nøglebegreb var kairos, der betyder både „det rette mål“ og det „gunstige øjeblik“. Det dækker den enkle erfaring at ordene påvirker os og skaber meningen for os. Gorgias beskrev det som en slags „ordsmitte“. Obama vandt sin sejr pga. sin ekstraordinære mundtlige formidling.

Ved ordet hæver vi os over alle andre levende væsener, ved dets hjælp kan vi forklare os og overbevise hinanden. Sproget skal fylde øret og give genklang i hjertet. Talekunst er sjæle-ledelse (psycho agogia). Den der taler skal have psykologisk indsigt, vide hvem han henvender sig til. Man havde begrebet en *vir bonus*, en god mand, dvs. en mand der talte smukt fordi han tænkte smukt. Den kan man godt lige tænke over.

Ordet er kilden til de største goder menneskene kender. Ved ordet bevæger vi os, mentalt og følelsesmæssigt. Når ordet er sagt giver det genklang hos den der taler, og, nogle gange, forhåbentlig ikke alt for sjældent, også hos den der lytter.

Hvad mediesproget angår, denne afart af dansk, sker det kun sjældent, uhyre sjældent, at det vækker genklang i hjertet idet vært og reporter skæv-vrider sproget med uafbrudt forkerte betoner. Der er en diskrepans mellem det værten siger, og måden han siger det på. Der kommer ord ud af munden, men det er ligesom om ordene dør på vej ud... Værten er ikke til stede i det han siger. Formentlig fordi han er så optaget af at virke „personlig“, men man kan kun være personlig hvis man glemmer at være det!

Elendig formidling

Den kritisable, elendige formidling skyldes at undervisningen i mundtlig formidling, en kerneydelse, i den store fhv. kulturinstitution DR, er ophørt, og at journalisterne nu blot får instruktioner fra marketings/strategiafd., om hvordan man her mener kanalen kan kapre/fastholde seerne, og det mener man så gøres bedst ved at pålægge værterne

at bruge et kunstigt sprog som kun tales af den der sidder ved mikrofonen. En hoppende, staceret, overbetonet sprog tone som ikke findes uden for det store glashus på Bryggen.

Det interessante er at så snart værten får en hvilepause fra oplæsningen og taler med sin kollega derude, er tonegangen helt normal. Også når værten har en gæst i studiet. Men så snart blikket flyttes tilbage til teleprompteren og oplæsningen, fortsætter den sære tonegang.

At „sprogredaktøren“ er underlagt marketing/strategiafdelingen siger noget om ledelsens prioritering.

Nye ord og nye betydninger

Vi ved at sproget ændrer sig, at nye ord kommer til, at ord der før betød det ene, nu betyder det andet. Det er „sygt“ godt, som de siger for tiden, betyder det er virkelig godt, en „bjørnetjeneste“ er nu alle tiders tjeneste; men bjørne er jo også tit ret store. – Og vi ved også at der er tryk, stød og længde i dansk.

Udtalen ændrer sig

Det er ikke mindst udtalen af vokaler der forandrer sig med tiden. Jeg har aflyttet gamle optagelser med bl.a. Georg Brandes, Poul Reumert, Karen Blixen. Her kan man høre hvordan vokalerne er meget åbne, det er de ikke mere – lige som indlyds -r forsvandt til de evige jagtmarker, og det er jo *æulid* (ærgeligt) da ord som *tæor* (terror) forekommer og derfor bruges ret tit. Nogle konsonanter er også meget prægnante i de gamle optagelser. Når Reumert sagde: bølger med hørbart g var der virkelig skvulp i søen.

Nu vil jeg på ingen måde plædere for at vi taler som Reumert. Absolut ikke. Men man forstår hvad der bliver sagt – tonegangen, betonerne er helt genkendeligt dansk. Og det er lige netop her i tonegangen at mediesproget slår knuder på det talte sprog.

Skævvredet, absurd og forstyrret dansk

Det er et skævvredet, absurd og forstyrret dansk der blev født 1. okt. 1988 da TV2 gik i luften. Stationen blev en succes, jeg var selv med til at starte

den – ikke at succesen kan tilskrives min ringe indsats – DR, storesøster ville abe efter – bare på den forkerte måde, nemlig i den vanvittige måde at bruge sproget på. Det er imidlertid blevet normen, standard for hvordan den mundtlige formidling i DR fungerer. Det er blevet en jargon, godkendt af

sprogredaktøren og ledelsen, og i den forstand kan man tale om et mediesprog.

Det er en ynke, og det er utåleligt at høre på. Giv mig mit sprog tilbage. Lad det få lov at passere grænsen og giv det naturligt talte dansk varig opholdstilladelse – i hvert fald i medierne!

Bjørnetjeneste – et pendulord?

Den franske forfatter Jean de La Fontaine offentliggjorde i årene 1668-94 en række pædagogiske fabler med dyr, som fik tillagt menneskelige egenskaber.

En af fablerne handler om en bjørn, der ønsker at gøre en sovende mand en tjeneste ved at fjerne en flue fra hans ansigt. Bjørnen kaster en stor sten mod fluen og knuser den, men desværre knuser stenen også mandens ansigt.

Millioner af børn i hele verden har fået læst eller fortalt historien om den uheldige bjørn, og ordet *bjørnetjeneste* er gået ind i mange sprog. Her er nogle eksempler:

Svensk *björntjänst*, norsk bokmål *bjørnetjeneste*, nynorsk *bjørnetenest*, tysk *Bärenienst*, nederlandsk *berendienst*, islandsk *bjarnargreiði*, færøsk *bjarnartænasta*, finsk *karhunpalvelus*, russisk *медвежья услуга*, bulgarsk *мечешка услуга* og serbisk *medveđa usluga*. Selv det kinesiske sprog har ordet *bjørnetjeneste*. Her skrives det 帮倒忙 og udtales *bāngdǎománg*.

I alle disse sprog anvendes ordet i overensstemmelse med La Fontaines fabel, men så simpelt forholder det sig ikke i Danmark.

I *Den Danske Ordbog*, der udkom i årene 2003-05, tillægges ordet *bjørnetjeneste* betydningen 'en meget stor tjeneste', og det beskrives som et „pendulord“, altså et „ord, der har to modsatte betydninger, typisk således at en ny betydning udvikles af yngre sprogbrugere og regnes for ukorrekt af de (ældre) sprogbrugere, der kun kender den oprindelige betydning“.

En søgning i KorpusDK, som er Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs base over et meget stort antal tekster, viser imidlertid ingen forekomster af ordet *bjørnetjeneste* i betydningen 'en meget stor tjeneste', i naturligt sprog, hvorimod denne betydning optræder flere gange i det, man kalder „metasprog“, altså situationer, hvor man taler om sproget som her i dette nummer af Sprog & Samfund i teksterne af både Martin Kristiansen og Julie Fabricius.

Man kan så spørge sig selv, om Dansk Sprognævn ikke gør det danske sprog en bjørnetjeneste ved at sanktionere og direkte plædere for en brug af ordet, der anses for at være forkert i resten af verden.

Bjørnen, der ville gøre sin herre en tjeneste.

Interview med en sprogrevser

AF LISE BOSTRUP

Den 82-årige tidligere politiker og kontorchef Grete Henius er en hyppig gæst ved Modersmål-Selskabets arrangementer, hvor hun ikke er bleg for at give udtryk for sin mening om de talendes brug af det danske sprog.

GH: Jeg har interesseret mig for sprog, siden jeg var barn, og jeg er så heldig at have fået den gave, at jeg kan høre sprog. Allerede som barn kunne jeg høre, hvor folk kom fra, og jeg kunne imitere forskellige måder at tale dansk.

Jeg elsker smukt sprog, men jeg får næsten kvalme af dårligt sprog, og her tænker jeg ikke på dialekter, for jeg elsker dialekter. Jeg tænker heller ikke på udlændinge, der taler med accent, for det er jo meget naturligt, at man ikke kan blive perfekt, når man kommer til et andet land som voksen, og faktisk er mit eget engelsk heller ikke perfekt, selv om jeg elsker at rejse og har arbejdet som turistguide. Nej, det, der gør mig helt elendig, det er, når danskere taler dårligt dansk.

LB: Hvad er det, du specielt ikke kan lide?

GH: Udtalen. Tænk på ordet *kage*. I dag hører man næsten ikke nogen udtale g'et. De siger *kaa*, som om det var med to a'er. Og ordet *kaffe* udtales ikke med to f'er, men i stedet som *karf*. *Ja sga haan kâb karf*. Det lyder forfærdeligt!

Det er det samme med ord som *større* og *stirre*. I dag bliver de udtalt, som om det var *sdôå* og *sdiâ*. R'erne bliver helt væk i de ord!

LB: Hvad kan være grunden til det?

GH: Tidligere rettede dansklærerne elevernes udtale. Det gør de ikke mere. Jeg kan ikke forstå, hvorfor en dansklærer ikke retter elevernes udtale af danske ord på samme måde, som en engelsklærer retter den engelske udtale, og en regnelærer retter elevernes fejl i regnestykker. Da jeg gik i skole, fik vi ikke lov til at udtale et ord forkert. I dag vender lærerne bare det døve øre til det hele. Alt er lige godt – eller lige dårligt.

LB: Kan du give lidt flere eksempler?

GH: En af mine kæpheste er *lægge* og *ligge*. Jeg kan altså ikke forstå, at det kan være så svært, men folk kender ikke forskellen. Kan du f.eks. forklare det?

LB: Ja, det er noget med, om verbet er transitivt eller intransitivt.

GH: Den forklaring er der da ikke nogen almindelige mennesker, der kan forstå. Næ, jeg siger altid, at man skal tænke sådan her: Ordet *lægge* betegner en *bevægelse* og begge har æ, og *ligge* er *stille* og begge ord har i.

LB: Smart nok.

GH: Når jeg først kommer i gang med at tale om sprog, kan jeg slet ikke holde op. Noget andet, jeg kan blive rasende over, er alle de klicheer, som kommer væltende ud af radio- og tv-programmer. Lige nu skal alt være *fremadrettet* – selvfølgelig udtalt med a i *frem*. „Vi skal fremadrettet gøre ...“. Ordet er jo helt overflødigt, for man kan da ikke gøre noget *bagudrettet*, vel? Eller hvad med at *støtte op omkring* noget? Som om man også kunne *støtte ned*.

Et andet ord, der gentages og gentages, er ordet *rimeligt*. „Hun ser rimeligt godt ud“, siger folk, og det betyder, at de mener, at hun ser ret godt ud. Men hvad så med „Min mor er rimeligt syg“? Betyder det så, at det er rimeligt, at moderen er syg?

LB: Kan man efter din mening gøre noget for at forbedre situationen?

GH: Jeg mener, at Modersmål-Selskabet kunne stå meget mere frem i medierne og skabe opmærksomhed om det danske sprog, og så kunne selskabet også lave arrangementer, hvor vi får mulighed for at høre mennesker, der taler et smukt dansk, for det hører vi alt for sjældent!

Dansk sprog i Dansk Vestindien 100 år efter overdragelsen

AF LISE BOSTRUP

Hun hedder Julie Frederiksen, og hun bor sammen med sin familie i et smukt, gult hus, som hun har arvet fra sine forældre Axel og Enid Frederiksen.

Inde i stuen har hun et fint, gammelt porcelænskab med en glasdør, hvor jeg kan se en imponerende samling musselmaledede kopper, tallerkner, serveringsfade og en stor suppeterrin fra Bing & Grøndahl. Der er ikke så mange bøger i bogreolen, men jeg kan dog skimte en gammel bibel i læderbind og på et ovalt bord af mahognitræ med en hvid, håndbroderet dug med broderet monogram står der en lille lyseblå porcelænsvase ved siden af en sammenfoldet avis. Jeg kan ikke se, hvilken avis det er, men ordet avis står tydeligt og klart.

Julie Frederiksen fortæller om sin danske familie.

8.900 km fra Danmark

Det ligner alt sammen noget, jeg kender fra min mormors hjem i Vestjylland, men i stedet for at begynde at spørge hende, hvordan det går, siger jeg, „Wauw, Julie,

it's a wonderful place. Thank you so much for taking me here“, for selv om min mormor og morfar og Julies farfar og farmor alle sammen blev født i små jyske købstæder omkring år 1900, så er Julie mørk, og jeg er lys, vi bor 8.900 km fra hinanden, og det sprog, vi snakker sammen, er engelsk.

Julies familie

Julies farfar, Frederik Valdemar Frederiksen, var født i Fredericia, men kom som 12-årig i slutningen af 1890'erne med sin far til byen Danevang i Texas og rejste som ung til den danske koloni Skt. Croix, hvor han først arbejdede for en købmand og senere etablerede sin egen handelsvirksomhed.

Frederiksen giftede sig med en mørk kvinde, og de fik seks børn: Vivienne, Karen, Randolph, Alfred, Olivia og Axel Frederiksen, og børnene lærte både at tale dansk og engelsk. Det var imidlertid ikke nok for Frederiksen, og han fik yderligere seks børn uden for ægteskabet. Disse børn fik efternavnet Frederickson.

Axel, Julies far, blev født den 17. september 1915, og han giftede sig som ganske ung med Enid Augusta Hansen, der som han selv havde både afrikansk og dansk blod i årene. Da Danmark solgte De Vestindiske Øer til USA i 1917, var Axel 2 1/2 år og Enid to måneder gammel.

Enid kunne ikke tale dansk, men det kunne Axel, men selv om Julie som barn plagede ham om at lære hende det mærkelige sprog, mente han ikke, at der var nogen mening i at lære det. Det danske sprog dukkede kun frem, når han blev rasende. *For helvede og for satan*, råbte han, når han blev sur på hende og hendes to søskende, men han ville ikke fortælle dem, hvad det betød. „That's all the Danish words I know“, siger hun og ser lidt trist ud, „and I don't even know the exact meaning.“

Avis?

„Åhr“, indvender jeg og peger over på mahognibordet, „du kender da også ordet *avis*“.

„Det hedder ikke *avis* siger hun og prøver at efterligne min udtale med fladt *a* og tryk på 2. stavelse.

„Det hedder *Ajvis*, altså ligesom biludlejningsfirmaet, du ved.“

„Nej, nej, nej, det er et dansk ord“, siger jeg og tager hendes *The Sankt Croix Avis*. „Prøv at se her. Den er grundlagt i 1844, altså længe før, Skt. Croix blev solgt til USA. *Avis* betyder *newspaper*, og du kan se på nettet, at vi har masser af aviser i Danmark: *Vanløse Avis*, *Den Blå Avis* og *Midtjyllands Avis* f.eks.“

„You might have a point there“, siger Julie – stadig lidt skeptisk.

Det vrimler med danske navne på Skt. Croix og Skt. Thomas, men det er ikke alle, der ved, at de er danske.

Afviklingen af et sprog

Det første, der forsvinder af et sprog, er syntaksen. Evnen til at danne nye, fuldstændige sætninger går i glemmebogen fra generation til generation, hvis sproget ikke bliver brugt. Det fossiliserer og bliver til isolerede ord og udtryk, og langsomt glemmes betydningen, udtalen tillempes det omgivende sprog, bevidstheden om ordenes oprindelse forsvinder, eller de glider helt ud af brug.

Det allermest sejlivede træk ved et sprog synes at være navnene.

Dronningens Tværgade og Gamble Gade

Den dagligdag, som Julie Frederiksen lever i, er stadig præget af det danske sprog. Hun køber ind i

byen Christiansted, der er opkaldt efter den danske konge Christian den VI, parkerer ved fortet Christiansværn, går op ad Kongens Gade, forbi Kirke Gade og Dronningens Tværgade.

Hvis hun skulle få lyst, kan hun tage vandflyveren, som er ejet af en mand ved navn Svend Aage Ovesen, over til byen Charlotte Amalie på Skt. Thomas, der er opkaldt efter Christian V.s hustru, og her kan man bl.a. finde Gamle Gade, som ligger i det fattige og temmelig kriminelle kvarter Savan. De lokale kalder dog hverken gaden Gamle Gade eller Old Street, men Gamble Gade, da den er centrum for en del caféer, hvor man spiller poker om temmelig store beløb.

Nytårmorgen

Julie er døbt i den lutheranske kirke i Christiansted, og hun anbefaler mig at deltage i gudstjenesten der nytårmorgen.

Hvis man associerer gudstjenester med stille andagt og mange ord fra en prædikestol, så har man aldrig været i Vestindien. Her er ingen mulighed for at få synke hen i individuelle tanker. Ustandselig skal man rejse sig og sætte sig, se på altertavlen og finde ud af, hvilken af de to næsten ens salmebøger, der indeholder den salme, de andre er begyndt at synge, rejse sig og give hånd til sin nabo til højre og til venstre, sætte sig igen og synge, lytte til noget, præsten siger, og så synge igen. Det hele virker meget fremmedartet – lige til koret pludselig istemmer „I østen stiger solen op, den spreder guld på sky“ – på et nydeligt, klart, korrekt dansk, men med en vestindisk musikalitet, der løfter ordene op og tilføjer dem en anden kraft end den, de har i danske omgivelser. Alle synger med. De kan salmen udenad, ligesom menigheden kunne for 100 år siden. Ordenes betydning er forsvundet,

men glæden ved det smukke forløb af lange, klare vokaler i Ingemanns tekst, kombineret med Weyses smukke melodi, bruges hvert år til at hilse det nye år velkomment.

Smørrebrød, fester og skraldetonde

Der findes en del danske låneord i vestindisk kreol. F.eks. har ordet *smorebrod* sin faste plads på vestindiske restauranternes spisekort. Ordet staves med et vekslende antal r'er, og o i stedet for ø, men det, man får, når man bestiller det, ligner virkelig dansk smørrebrød, da det også er et stykke brød med pålæg. Dog er pålægget i Vestindien ikke sild, leverpostej og fiskefilet med remoulade, men f.eks. *duck smorebrod*, som er en skive brød overlæst med andesteg, kogte andeæg og marinerede gulerødder i strimler. *Smorebrod* er en lokal specialitet, og kun tjenere på de restauranter, som de danske turister frekventerer, ved, at *smorebrod* har sin oprindelse i kolonitidens Danmark.

Dagens avis læses til morgenmaden.

Andre elementer er mindre genkendelige. En typisk vestindisk festival med afrikansk inspireret quelbe-spil og jumbie-dans, hvor unge drenge tager masker på og spænder utrolig høje stylder på benene, kaldes en *fest*. „*Fest* is just an abbreviation for *festival*“, forklarer Julie mig, men hvis man googler begrebet, får man mange ord som *film festivals* og *music festivals*,

men ikke nogen *film fests*. Mindre romantisk er det måske, at også ordet *skraldetonde* har overlevet som et særlig vestindisk ord for *waste bin*, og at man kan håne en feminin mand ved at råbe *tantie* efter ham. Ordet *tantie* bruges også i normal sprogbrug om mostre, fastre – og tanter.

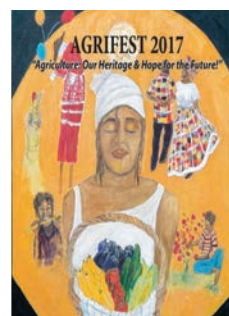
En „skraldetonde“ i Christiansted.

Det usynlige sprog

Hvor man i USA siger *hi* eller *how are you?*, lægger man på de tre tidligere danske øer stor vægt på at indlede enhver konversation med *good morning*, *good afternoon* og *good night* alt efter, hvad tid på dagen, man mødes. En amerikansk Facebook-bruger, der har boet nogle år på øerne, udtrykker det sådan:

„Proper greetings are a tremendously important part of day-to-day interaction in the West Indies, and failing to greet someone you are talking to is actually quite rude. I lived in the West Indies for a few years and people would say *Good night* to me as a greeting all the time. It never failed to fuck me up.“

Det opleves som et særligt caribisk træk, men jeg synes nu, at det minder temmelig meget om de danske hilsner *godmorgen*, *godeftermiddag* og *godaften*.

En „festival“ eller en „fest“?

Fra himmelsk lyd til mudderpøl

AF LISE BOSTRUP

Gennem de seneste 200 år er der blevet skrevet sange om det danske sprog. I anledningen af Modersmålsdagen har vi læst de gamle sangtekster igen.

Romantikkens ideer

Idéen med at synge sange om det danske sprog opstod i romantikken, hvor man vendte blikket væk fra den klassiske græske og romerske litterære tradition og vendte blikket mod det hjemlige.

Grundtvig idealiserer

Grundtvig formede i 1820 i sangen *Langt højere bjerge så vide på jord* to forestillinger om det danske sprog, som skulle vise sig ganske levedygtige. For det første karakteriserede han det som smukt og blidt, og her tænkte han sandsynligvis på, at dansk er rigt på vokaler, men i sammenligning med f.eks. tysk ikke har så markante konsonantlyde. For det andet priste han det danske sprogs evne til at udtrykke sandheden i forhold til de „ædlere, finere sprog“, og her tænkte han nok på det franske sprog.

Langt højere, ædlere, finere sprog / skal findes på fremmedes tunge / Om højhed og dejlighed danemænd dog / med sandhed kan tale og sjunge. / Og træffer vort modersmål ej på et hår, / det smelter dog mere, end fremmedes slår.

Grundtvig tilknytter i 1837 i sangen *Moders navn er en himmelsk lyd* endnu nogle elementer til karakteristikken af det danske sprog: Modersmålet er den „kraft, som lever i folkemunde“, „det rosenbånd“, der knytter os sammen med fortiden, „vort hjertesprog“, og „dejligt klinger det“ i „allen stund, / men dejligst i pigemunde.“

Også i denne sang sammenligner han eksplicit det danske sprog med andre sprog:

Modersmål er vort hjertesprog, / kun løs er al fremmed tale.

Det danske sprog er både smukkere og mere egnet til at udtrykke sandheden end andre sprog. Sådan!

H.C. Andersen nivellerer

Også H.C. Andersen priser det danske sprog, men i modsætning til Grundtvig hævder han ikke, at det

Britta Routhiers illustration til H.C. Andersen-eventyret „Et blad fra himlen“, Forlaget Bostrup 2009.

danske sprog er bedre end andre. I 1850 digtede han *I Danmark er jeg født*:

Du land, hvor jeg blev født, hvor jeg har hjemme, hvor jeg har rod, hvorfra min verden går, / hvor sproget er min moders bløde stemme / og som en sød musik mit hjerte når.

Det danske sprog smukt for ham, fordi det er **hans** modersmål, og hermed holder en mulighed åben for, at en person fra et andet land, også kan elske **sin** moders bløde stemme.

Sproget personificeres

Forfatteren og skolemanden Edvard Lembcke, der var stærkt engageret i spørgsmålet om Sønderjylland skrev i 1859 sangen *Vort modersmål er dejligt*, hvor han skildrer det danske sprog som en ung kvinde, der rummer selve den kraft, der kan overvinde „de fremmede“, altså tyskerne:

De fremmede, de tænkte at volde hende sorg. / De bød hende trældom i hendes egen borg; / men just som de mente, hin var i bånd og bast, / da lo hun så hjertelig at alle lænker brast.

Sproget går i kamp

Johan Ottesen strammer efter nederlaget i 1864 og afståelsen af Slesvig-Holsten beskrivelsen af det danske sprog som et middel i forsøget på at bevare Sønderjylland som en del af Danmark, men her er det ikke længere hjertelig latter, men regulær kamp, det handler om. I hans berømte sang *Det haver så nyligen regnet* fra 1890 hedder det:

*De kan lokke med løfter og med løn, / fælles sprog
giver vore tanker mæle, / fælles vilje gør kampda-
gen skøn.*

Den lidt barske tone kan findes også i Helge Rodes sang „Som en rejselysten flåde“ fra 1920, hvor det danske modersmål beskrives med ordene:

*Sproget slutter som en handske / om en fast og
venlig hånd.*

Sproget er en enhed

Sammenhængen i sproget mellem fortiden og nutiden finder vi også hos forfatteren Gunnar Jørgensen (forfatteren til Flemming-bøgerne). I spejdersangen *Vi er børn af sol og sommer* fra 1915 betones sproget i en enhed med fortiden, nutiden og den danske natur:

*Der er sang i sprogets toner, / der er sang i mindets
røst, / der er sang, når havets bølge, / ruller ind mod
klit og kyst.*

Sproget er hos Gunnar Jørgensen en enhed af fortid og nutid, sang og tale, mennesker og natur.

Poul Henningsen punkterer myterne

Hvor alle de tidligere sange om dansk sprog går ud fra forestillingen om ét dansk sprog, modersmåle, beskriver Poul Henningsen (PH) punkterer i sin revysang *Ta og kys det hele fra mig* fra 1932 forestillingen om ét fælles dansk modersmål, og gengiver samtidens københavnsk i en slags lydskrift.

*Byens konkyliesang, / den københavnske
klang, (...) Jeg syn's by'n er befolket med de
åbne aor, / og hva rar det maj a dar er gronne
traor. / Teatret talte dog / engang det danske
sprog / som en bog.*

Fire år senere tager han i revysangen *Sproget* fat i H.C. Andersens forestilling om sproget som „moders bløde stemme“:

*For mig er sprogets klang / min mors stemme /
kort og klart som hammerslag / med venligt sving.
/ Hver gløse blank og rund / og go' og ta' på / alle
skarpe kanter slidt / ved hverdagsbrug.*

Mudderpølen

Efter 2. verdenskrig er der kun blevet skrevet én sang om det danske sprog, der har vundet genklang i befolkningen. Det var i 1985, hvor Benny Andersens præsenterede sange „Vort muddermål er hæsligt“ til komponisten Henrik Rungs melodi fra *Vort modersmål er dejligt*.

*Vort muddermål er hæsligt / det har så fæl
en klang / Hvormed skal jeg dog ligne / og
prise det i sang / En halvgammel ludder /
med rød og svampet tud / Men hun er så gæv
og hun holder stadig ud.*

Op af mudderet

Det virkede i en periode, som om Benny Andersen havde lukket og slukket det danske sprogs butik, for der skulle gå 15 år, før der igen var en forfatter, der gav sig i kast med at digte om det danske sprog.

Det var forfatteren og oversætteren Niels Brunse, der til komponisten Carl Johannes Mørchs melodi skrev:

*Der er en åben bog, / som gemmer al vor viden; /
det er det danske sprog, / det sind vi er fælles om.
/ Det slynger sig, gynger sig gennem vort liv, / det
nærende, bærende livsperspektiv.*

I 2012 tildelte Modersmål-Selskabet Niels Brunse Modersmålsprisen, som Benny Andersen i øvrigt også har fået, da han jo heldigvis i sin egen digtning har vist, at det danske sprog er mere end blot end „muddermål“. Tænk, hvis Benny Andersen ville binde an med opgaven at skrive en ny sang om det danske sprog.

Sprog og litteratur i 1600-tallet

AF GEORG SØNDERGAARD

Selvom 1600-tallet ikke var præget af så store og gennemgribende forandringer som reformationen i 1500-tallet, skete der alligevel en række vigtige ændringer i Danmark i løbet af århundredet. Det fremgår tydeligt af den store mængde af skriftligt materiale der nu foreligger: juridiske publikationer, religiøse og opbyggelige skrifter, og faglige værker.

Om denne periode bruges sommetider betegnelsen *den lærde tid*. Det siger specielt til tidens kulturliv der ikke, som i det foregående århundrede, var domineret af kirkens indflydelse. I samfundets grundlæggende struktur var der dog ikke sket særlige ændringer. Den sociale orden var stadig baseret på den traditionelle lagdeling. Trods 1500-tallets store omvæltninger i kirke og kongehus var Danmark stadig et statisk samfund, hvor mange af middelalderens normer og forestillinger levede videre.

Kirken var jo også i 1600-tallets Danmark en vigtig magtfaktor selvom dens betydning som kulturel instans ikke var så stor som før. Det åbnede mulighed for aktiviteter på en række andre områder.

I løbet af 1600-tallet frigøres den ene videnskab efter den anden fra teologiens formynderskab, og tænkere og forskere offentliggjorde deres tanker og iagttagelser i bøger og andre lærde skrifter.

Her har naturvidenskaberne for første gang mulighed for at komme til orde. Det gælder Tycho Brahe der med sine metodiske observationer bidrog til at sprænge det gamle verdensbillede. Her kan også nævnes Ole Rømer der opdagede lysets hastighed. En anden vigtig indsats var hans grundlæggelse af en ny matrikel samt et nyt system for mål og vægt. På lægevidenskabens område kan nævnes Thomas Bartholins opdagelse af lymfekarrene, Niels Steensens analyse af hjertet som en muskel. De fleste videnskabsmænd var polyhistorer, der omspændte en række forskellige fagområder. Således var Ole Borch (stifteren af Borchs kollegium) medicinsk professor, læge, kemiker og latinsk filolog.

På det sproglige område er der også stor aktivitet. Skautrup nævner her forarbejder til dansk-latinske ordbøger af Lavrids Kok og Peder Syv hvis

samlinger blev overtaget af Matthias Moth og Frederik Rostgaard. Ingen af disse store ordbogsarbejder er dog blevet trykt. Den første danske bog om det danske sprog er Peder Syvs *Nogle Betenkninger om det cimbriske Sprog* 1663, „vor første populære og på dansk skrevne fremstilling af sprogvidenskab“ (Skautrup II, 285).

Speciel interesse var der for historieskrivning, et område hvor der, som vi har set, allerede var gjort en betydelig indsats. En dansk oversættelse af Saxo ved Anders Sørensen Vedel kom i 1575. Men det værk der virkelig modsvarede Saxo, var Arild Huitfeldts *Danmarkis Rigis Krønneke*, en fuldstændig Danmarkshistorie i ni bind som 1650-52 blev udgivet samlet.

Et særligt område skal her fremhæves, nemlig den historisk-selvbiografiske litteratur. Her indtager Leonora Christinas *Jammers Minde* (1663-1685) en fremtrædende plads i dansk prosas historie.

Jammers Minde er „det betydeligste prosaværk som den danske litteratur kan opvise i 1600-tallet“ (*Politikens litteraturhistorie* I s. 203). Om tekstens dokumentationsværdi siger Skautrup: „I hendes Jammersminde, tidens ypperste menneskelige dokument, er hele registret at finde, fra det stiveste, i syntaksen stærkt fremmedpåvirkede skriftsprog over den rolige, berettende jævnprosa til den livlige fortællerstil, fra det kølige og med fremmedord i-sprængte omgangssprog i hofkredse til jævne menneskers dagligdags replikker og vulgære personers kraftudtryk,“ (Skautrup II, 313).

I 1660 indførtes enevælde i Danmark, og omtrent samtidig hermed begynder barokken at gøre sig gældende som stilart i Danmark, både i arkitektur, billedkunst og litteratur. Barokken er enevældens kunstneriske ytringsform. I digtekunsten lægges der vægt på at bruge det stærkeste og mest omfattende udtryk for at fremhæve ordenes klang og tyngde. Med billedsprogets væld og mangfoldighed fremhæves den indre styrke der rører sig bag den ydre pragt. Et kendt eksempel der belyser dette, er Kingos gravskrift under admiral Niels Juels buste i Holmens Kirke:

Staa Vandrings-Mand, og sku en
Søe-Helt an i Sten, Og est Du self
ej Flint, ær da hans døde Ben!
Thi det er Hr. Niels Juel, hvis Marv
og Ben og Blod

Med fyrigt Hjerter for sin Konges
Ære stod, Hvis Manddoms Drifter
i saa mange Søslag staar Og gen-
nem Hav og Luft og Land med Ære
gaar, En Mand af gammel Dyd og
dansk Oprigtighed, Af Ja og Nej,
og hvad man ærligt mere ved!

Hans Sjæl den er hos Gud, hans
Ben i denne Grav, Hans Navn i
Minde, mens der findes Vand i Hav.

Som Vilhelm Andersen siger „Her er vir-
kelig noget af Fuldkommenheden naaet.
Karakteristikken i tredje og fjerdesidste
Linie giver Manden fuldstændigt, som
man kender ham ... (*Politikens litteratur-
historie*, II s. 950)

Det er dog gennem sin salmedigt-
ning at Kingo har bevaret sin position i
dansk litteratur. I Danmark har Kingos
salmer været kendt helt op til vor tid.
Fra hans „Aandeligt Sjungekor I-II“
har vi en lang række salmer der stadig
er en væsentlig del af dansk salmetradition.
Den danske Salmebog indeholder 82
af Kingos salmer. Som eksempel kan næv-
nes „Nu rinder Solen op“, „Sorrige og Glæ-
de de vandre tilhobe“, „Som den gyldne
Sol frembryder“ og „Far, Verden, farvel“.

Trods sit stærke præg af tidens stil formåede Kingo
at trænge ned i folkets bredeste lag, og i mere end tre
hundrede år har han bevaret en „Hædersplads paa
Parnasset og, hvad mærkeligere er, i danske Bønders
Hjerter“ (Vilhelm Andersen).

Blandt tidens andre skribenter som arbejdede for
det enevældige styre, skal nævnes Anders Bording
(1619-1677). Han udgav fra 1666 til 1677 Danmarks

Den Danske MERCURIUS Til den 1. April 1675. Danmark.

I Mand fiore Kongers raad vel bør i løn at dølge:
Men tak och fryde-sang bør offentlig at følge
Paa Guds velgjerninger/ som hand saa kjendelig
I mange maader med formerte lader sig.
Op der for/ op/ med lyst/ o ædle Gímber Rige/
Lad takkepsalmers klang til Himlens Gud opstige/
Som med sin almagt har vor Daner Dronning ført
Igiennem Dødsens poort/ och Landsens bøner hørt;
At hendes Majestæt blant glade Mødres orden
Nu skrifves kland/ i det hun lykkelig er vorden
Forløst/ och uden meen/ udi sin rette tid/
Et yndigt Herre-Barn har fød til verden híd.
Formaanets sjette Dag til tilfvende begyndtes/
Der os hans fødsels bud høytidelig forkyndtes
Formedelsi ære-skud af Stadens høye vold/
Samt klofters glade klang/ som hordes mangefold.
Harpuffers hule glam och mescer slag en spardes/
Hvor til och af klarin med høye toner svar des.
Ja hver mand prisste Gud/ och der til sagde saa:
Velkommen ædle Prinds! gid det dig lykkes maae!
Men baade først och sidst kland Jeg en nær udbrede/
Hvor høy-fornehet sig hans Fader Kongen tede.
Der hand fornãm/ at det saa vel var gangen af:
Hvorfor hand mangan stent til budde-løn udgaf.

Side af Den Danske Mercurius for 1675 Anders Bording blev i 1666 ansat ved hoffet
med pålæg om at udgive en rimet avis. Forbilledet havde han fra Frankrig hvor
man længe havde haft sådanne versificerede hofviser. Det brede format passer til
aleksandrinere sat med relativ stor skrift. Gengivelsen er her reduceret med 60%.

første avis, *Den Danske Mercurius*, der udkom en
gang månedligt og bragte nyheder fra ind- og ud-
land. Den var skrevet på vers, i aleksandrinere. De
årgange, som Bording redigerede, rummede i alt ca.
15.000 aleksandrinske verslinjer, „ikke altid lige in-
spirerende, men fra tid til anden dog præget af hans
digeriske begavelse og kristent-humanistiske sinde-
lag.“ (*Politikens litteraturhistorie*)

Udgivelser om dansk sprog 2015-16

Dansk Sprognævnets nyordsliste 2016 dsn.dk/nyt/nyheder/2016/dansk-sprognævnets-nyordsliste-2016 (anmeldt i dette nummer af S&S)

Marita Akhøj Nielsen: *Hvorfor taler vi dansk? Om reformationen og sproget*, Forlaget Eksistensen 2016

Bo von Eyben: *Juridisk ordbog*. 14. udg. København: Karnov Group 2016 (anmeldt i dette nummer af S&S)

Ingvar Glad: *Det levende sprog – lystsejladser i det danske sprog*, Skriveforlaget 2016 (anmeldt i S&S 4, 16)

Ebba Hjorth m.fl.: *Dansk sproghistorie – Dansk tager form* (Dansk sproghistorie 1) Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2016 (anmeldt i S&S 4,16)

Michael Kjær Ejstrup og Anders Elsig: *Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med. Faste vendinger i forandring*. Hans Reitzels forlag 2015 (anmeldt i S&S 3, 16)

Michael Kjær Ejstrup: *Vælg dit sprog – tal ordentligt*, Ajour / Hans Reitzels forlag 2016 (anmeldt i S&S 4, 16)

Jørn Lund: *Hvor går gransen? – 55 statusopdateringer om det danske sprogs umådelige rummelighed*, Gads forlag 2016

Jørgen Nørby Jensen: *Nye danske ord med historie*, Dansk Sprognævnets skrifter, nr. 49, 2016

Johannes Nørregaard Frandsen: *Kovendinger – liv i sproget*, Kristeligt Dagblad 2016 (anmeldt i dette nummer af S&S)

Modersmål-Selskabet: *BOrdets glæder*, Modersmål-Selskabet 2016

Modersmål-Selskabet: *Hilseformer & Høflighed*, Modersmål-Selskabet 2015

Susanne Staun: *Kort & cool. Strambuks til skribent og skribente*, Gyldendal 2016

Susanne Staun: *Fuck, en lækker røv! Basisgarderobe til den nøgne sprogbruger*, Gyldendal 2015

Hélène Wagn og Sarah Wagn Møller: *Så er den ged barberet og 80 andre sjove vendinger med dyr*, Gyldendal 2015

Nyord og nye ord

Anmeldelse af Dansk Sprognævns Nyordsliste og tilføjelser til Retskrivningsordbogen fra december 2016

AF LISE BOSTRUP

Dansk Sprognævns retskrivningsordbøger bliver tykkere og tykkere, og de har kortere og kortere levetid. Den første udkom i 1955, og den var gældende helt frem til 1986, og herefter kom der nye udgaver i 1996, 2001, 2003 og 2012, og nu arbejdes der på endnu en udgave.

Retskrivningsordbøgerne vokser, fordi der tilføjes flere og flere ord, og de enkelte ord tilføjes flere og flere informationer om bøjningsformer og betydninger.

Sprog & Samfund har kigget nærmere på de ord, der tilføjes, i et forsøg på at forstå den bagvedliggende logik. Vi har taget udgangspunkt i to lister, som Sprognævnet offentliggjorde i slutningen af 2016, *Nyordslisten* og *listen over Nye opslagsord*.

Nyord

Ordet *nyord* er en oversættelse af det tyske lingvistiske begreb *Neuwort*, og *Ordbog over det danske Sprog* har registreret den første forekomst af det danske ord *nyord* i 1934. Ordet har ikke været anvendt i dansk sprogvidenskab i mange år, hvor man har foretrukket den latinske betegnelse *neologisme*, men i 2014 indførte Dansk Sprognævn med inspiration fra Norge og Sverige en *nyordsliste*.

Nyordslisten er en slags testliste. Det danske sprog giver mulighed for et uendeligt antal nydannelser, og nogle af disse bider sig fast i sproget og bliver en del af det danske ordforråd, mens andre bliver ad hoc-ord, altså ord, der konstrueres i en konkret anledning, eller kometord, der dukker op og optræder hyppigt i en periode for herefter at forsvinde ud i glemslens mørke.

Nyordslisten

Da *Nyordslisten* for 2016 kun omfatter 30 ord, bringer vi den totale liste incl. Sprognævnets forklaringer her: *blodkul* (kul, som finansierer mord og krige.)

bodyshame (at kritisere andre pga. deres krop og udseende.)

bottleflip (leg eller konkurrence, der går ud på med én hånd at slynge en halvfylt vandflaske rundt i luften og få den til at lande stående.)

Brexit (britisk udtræden af EU.)

brexiteer (person der er tilhænger af britisk udtræden af EU.)

cuddling (behandlingsform hvor man bliver krammet, aet, nusset og holdt om af en professionel behandler.)

Danexit, daxit, danxit (dansk udtræden af EU.)

fatshaming (ydmygelse eller nedgørelse af overvægtige personer.)

freebleeder (fribløder.)

freebleeding (friblodning.)

fribløder (kvinde, som hverken bruger bind eller tamponer i forbindelse med menstruation.)

friblodning (det hverken at bruge bind eller tamponer i forbindelse med menstruation.)

gyllegate (sag om, hvorvidt regeringen gav rigtige oplysninger til Folketinget i forbindelse med vedtagelsen af en lovpakke for landbruget i februar 2016.)

havfruelår (mermaid thighs.)

mansplaining (det at mænd på en nedladende måde forklarer kvinder, hvordan tingene hænger sammen.)

mermaid thighs (kropstrend, der går ud på, at ens lår kan røre hinanden.)

Panamadokumenter, panamapapers, panamapapirer (dokumenter med navne på en lang række firmaer og kendte personer, der har unddraget sig skattemyndighederne.)

pokestop (sted, hvor man kan samle forskellige objekter i spillet Pokémon Go)

postfaktuel (som vægter følelser og meninger højere end viden og kendsgerninger.)

respektpakke (en række samlede initiativer, der skal styrke respekten for det offentlige rum, offentlige myndigheder og personer i offentlig tjeneste.)

sexelance (ambulancelignende bil til brug for gadeprostituerede.)

shitstorme (skabe stor, negativ opmærksomhed, især på de sociale medier)

skræmmeklovn (person, der klæder sig ud som uhyggelig klovn og skræmmer forbipasserende).

smykkelov (lov, der gør det muligt at tage værdigenstande fra asylansøgere.)

trumpisme (Donald Trumps politiske filosofi.)
trumpist (tilhænger af trumpismen og af Donald Trump.)

Inspirationen fra engelsk er overvældende, idet 21 af de 30 ord er direkte lån, og ordene *fribløder*, *friblødning*, *havfruelår*, *panamadokumenter* og *panama-papirer* er direkte oversættelser fra engelsk, og det er bemærkelsesværdigt, at Sprognævnet forklaret det danske ord *havfruelår* med en engelsk oversættelse.

Ordet *postfaktuel* stammer naturligvis fra latin, men er kommet ind i det danske sprog via det engelske *post factual*, og indflydelsen fra engelsk går så vidt, at Dansk Sprognævn anfører *mermaid thighs* som et *nyord*, selv om der efter dansk lingvistisk praksis ikke er tale om et, men to ord.

Tilbage kommer så ordene *gyllegate*, *respektpakke*, *sexelance* og *smykkelov* som de eneste *nyord*, der er dannet ud fra danske politiske forhold og indeholder danske elementer.

Er dansk kreativitet gået i stå?

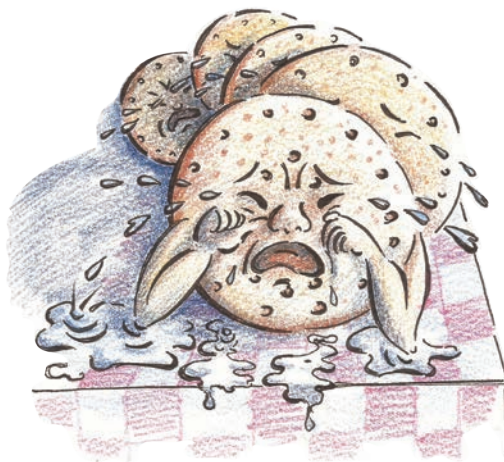
Når der kun findes så få danske nydannelser på Dansk Sprognævns liste, kunne man fristes til at tro, at det skyldes, at den danske sproglige kreativitet er gået i stå, men en lille research i dagens avis og på nettet fører hurtigt til nye eller nyere danske dannelser, der hverken er opført i *Retskrivningsordbogen* eller i *Nyordslisten*. Lad os tage nogle eksempler:

arbejdsramt, *bitterfisse*, *borgerbetjening*, *bøsserøv*, *cykelbur*, *cykelstur*, *deltagelsesret*, *deprim*, *dialog-baseret*, *etagecykelparkering*, *frivillighedsråd*, *fråderen*, *gul* (i politisk sammenhæng), *gulerodstur*, *hjerneblæst*, *horehotel*, *kattekrig*, *kundeambasador*, (at trække) *kvindekortet*, *lønfest*, *minimalstat*, *nederen*, *oplægsholder*, *OPP* (offentligt privat partnerskab), *pensionistbyrde*, *perkerdansk*, *pisse* (i udtrykket *pisse af*), *privatlivspolitik*, *risgnasker*, *riskoger* (japansk bil), *samskabe*, *samskabelse*, *skribente* (kvindelig forfatter), *skrivekrampe* (kvindelig forfatter), *skærmkrop*, *spasser*, *sprognørd*,

sprogsinke, *sprogspasser*, *svagpisser*, *snotskovl*, *sundhedskort*, *stripperstang*, *sviner*, *tudekiks*, *udspringshistorie*, *underfrankeret* (dum), *verdensvabond*, *åremålsansat*.

Hvordan kommer et ord i *Retskrivningsordbogen*?

Der er forskellige kriterier for, om ord bør optages i *retskrivningsordbogen*.

Ordet *tudekiks* er hverken fundet værdigt til optagelse i *Retskrivningsordbogen* eller *Nyordslisten*, selv om det er meget udbredt som betegnelse for noget, der kan få en person til at holde op med at jamre eller brokke sig.

Enlige svaler

Et oplagt kriterium for, hvorvidt et ord bør optages i *Retskrivningsordbogen*, er, om det har en vis udbredelse. Masser af danske forfattere, journalister, politikere og ganske almindelige mennesker skaber og bruger nye ord.

Eks. har forfatteren Susanne Staun opfundet ordet *skribente* som en feminin afledning af det etablerede ord *skribent* i sin bog *Kort & cool. Strambuks til skribent og skribente*, 2016.

Dette med at skabe nye feminine former er et brud med udviklingen af det danske sprog, hvor kvinder ikke længere er lærerinder og *kunstmalerinder*, men lærere og *kunstmalere*.

Hvis man googler ordet *skribente*, finder man udelukkende henvisninger til Susanne Staun og hen-

des bog, og der kan derfor være grund til at antage, at det vil blive en enlig svale, der ikke bør optages i kommende udgaver af *Retskrivningsordbogen*.

Sammensatte ord

Alle de andre ord i listen er imidlertid udbredte både i medierne og i almindeligt talesprog. Rigtig

Etagecykelparkering ved Vanløse Station

mange af dem er sammensætninger, og man kan godt argumentere for, at nogle af dem ikke behøver at komme ind i *Retskrivningsordbogen*, fordi sammensætningen ikke er idiomatiseret, altså ikke indeholder en betydning ud over sammensætningsleddene.

En *gulerodskur* er f.eks. en kur, hvor man spiser mange gulerødder, og derfor behøver ordet ikke at komme med, mens en *kartoffelkur* har en overført betydning og derfor konsekvent nok allerede er medtaget.

Men der er jo mange andre af de frekvente ord, der bruges i overført betydning:

En *tovholder* er f.eks. ikke kun en person, der holder et *tov*, en *kattekrig* er ikke blot en krig mellem *katte*, en *tudekiks* kan ikke *tude*, og man trækker ikke *kvindeskortet* i en bus, men i en diskussion, så disse ord burde være medtaget.

Til gengæld kunne man måske overveje, hvorvidt alle de sammensætninger, som er angivet i *Retskriv-*

ningsordbogen tilføjer en sådan ekstra betydning. Her blot eksempler med ordet *aften* som førsteled:

aftenandagt, aftenavis, aftnebøn, aftengudstjeneste, aftenkaffe, aftenkjole, aftenklokke, aftenkonsultation, aftenrøde, aftensang, aftensbord, aftenselskab, aftenskole, aftenskumring, aftensmad, aftensmåltid, aftensol, aftenstid, aftenstjerne, aftensværmer, aften-tur, aftenunderholdning, aftenvagt.

Vulgære ord

Nogle af ordene i vores liste er ret vulgære, men da Dansk Sprognævn hævder, at de arbejder deskriptivt og altså optager ord ud fra, hvorvidt de anvendes i dansk tale- og skriftsprog, og i øvrigt har optaget ord som *pølsetysker, perker, fuck, fucke* og *fucking*, så burde *spasser, hjernedød* og andre danske vulgære og slangagtige udtryk vel også medtages.

Fravalgte eller oversete ord?

At Dansk Sprognævn har fravalgt klart idiomatiserede sammensætninger som *sundhedskort, borgerbetjening, frivillighedsråd* og *samskabelse*, der bruges i den aktuelle politiske debat, til fordel for *mermaid tighs, bottleflip* og *freebleeding* kunne måske nok kræve en nærmere forklaring.

Listen over nye ord i dansk

Listen over nye ord i *Retskrivningsordbogen* omfatter 247 ord, heraf 195 substantiver, 17 verber, 32 adjektiver og et adverbium, to forkortelser og ingen pronomener.

Hvor alle ord undtagen tre i *Nyordslisten* er engelske eller direkte oversættelser af engelske ord, er der kun 8 % af de ord, der er blevet optaget i *Retskrivningsordbogen*, der er direkte overtaget fra engelsk.

Nye engelske ord i Retskrivningsordbogen

De engelske ord, der i 2016 er blevet optaget i *Retskrivningsordbogen* er:

like (sb.), like (vb.), slice, bogey, cineast, cowboytoast, crowdsource, crowdsourcing, crowdsurfe, crowdsurfing, deal, deo, deospray, deostick, doubletest, eagle (i golf), e-sport, pizzaslice, shitstorm, undercover.

Ord fra andre sprog end engelsk

Til gengæld er der kommet ord ind fra andre sprog, som ikke er repræsenteret i *Nyordslisten*, nemlig de spanske *americano* og *cortado*, som betegner forskellige kaffe-drikke, det tyrkiske *durum*, som vi kender fra *durum-ruller* og det arabiske *haram*.

Haram og halal

Ordet *haram* stammer fra Koranen og betyder forbudt i forhold til islam. *Retskrivningsordbogen* har allerede andre ord fra den muslimske tradition som f.eks. *eid* og *mullah*. Modsætningen til *haram* hedder *halal*. At spise svinekød, og at kvinder går uden tørklæde, er *haram*. Okse- og lamemekød er, hvis det er slagtet, så blodet er løbet ud, for dyret dør, *halal*.

Når ordet *halal* ikke er med i listen over nye ord i *Retskrivningsordbogen*, skyldes det, at det allerede står der, nemlig både som selvstændigt ord og i sammensætningerne: *halalhippie*, *halalkød*, *halalslagte*, *halalslagter* og *halalslagtning*.

Tre nye ord i det danske sprog på en graffiti på Nørrebro i 2017.

Umiddelbart er det ikke indlysende, at disse ord er mere idiomatiserede end ordet *gulerodskur*, og man kan også overveje, hvorfor man medtager ordet *halalhippie*, som ifølge en google-optælling findes ca. 5.000 gange på nettet, hvor flere af de ikke-medtagne ord optræder langt hyppigere: *tudekiks* (57.000), *fråderer* (11.000) og *nederen* (184.000).

Pudsigt nok har Sprognævnet heller ikke medtaget ordet *nyord* i *Retskrivningsordbogen*.

Truede ord

I 2011 var der en journalist, der havde hørt, at Dansk Sprognævn i forbindelse med forberedelsen til udgivelsen af *Retskrivningsordbogen* i 2012 overvejede at slette en række ord, som redaktionsgruppen anså for at være *sjældne* og *forældede*. Han bad om dokumentation og fik en liste på 43 ord, heriblandt:

blegsotig, *sysselsætte*, *fjæle*, *mødig*, *trættekær*, *halsstarig*, *kålhøgen*, *døgenigt*, *gebommerlig*, *forsoren*, *træsk* og *idelig*.

Ramaskriget

Offentliggørelsen af listen satte et ramaskrig i gang. Folk protesterede i læserbreve, der blev dannet en Facebook-gruppe til forsvar for de *truede* ord. Det blev fremført, at det danske sprog har en lang tradition, og at de ord, der f.eks. findes i den danske litteratur, ikke bør afskaffes, selv om de ikke anvendes i det nutidige talesprog.

Der blev sat en protestaktion i gang. Strategien gik ud på, at ordene skulle bruges så ofte og så synligt, at Sprognævnet ikke ville kunne tillade sig at slette dem. Politikens forlag konstruerede en app, så man hver dag kunne få et af de truede ord op på sin telefon, og kunstmuseet Nivaagaards Kunstsamling indledte i 2016 et samarbejde med professor Jørn Lund, der udarbejdede en liste over ord, der efter hans skøn, anvendes så sjældent, at de risikerer at blive slettet fra *Retskrivningsordbogen*. De truede ord blev i sommeren 2016 skrevet på små papskilte, der blev sat ud i parken ved kunstmuseet Nivågård og skiftet ud med andre sjældne ord med jævne mellemrum.

Inde på museet blev der fremlagt en stor bog med blanke sider, og her kan museets besøgende så tilføje andre danske ord, som efter deres mening befinder sig i farezonen og derfor fortjener særlig opmærksomhed.

Udstillingen af de små ordkort i parken blev en succes, og kortene kan stadig – over et halvt år efter opstillingen – ses i museets park, så man kan gå rundt og undre sig over, hvad formålet med at slette ord som *lefle*, *slendrian* og *purk*, som dog findes masser af steder i dansk litteratur, kan være.

De slettede ord

Om Sprognævnet er blevet påvirket af den megen snak om truede ord vides ikke, men når man ser på listen over de ord, som rent faktisk blev slettet, så er den ikke så dramatisk og tæller kun 12 ord:

avindsmand, *baldyre*, *bedærvet*, *befingre*, *falholde*, *fjermer*, *oppebie*, *peteranstændig*, *probenreuter*, *reussere*, *udkramme* og *zambo*.

Seks „truede“ ord fra Jørn Lunds liste opsat på kort i parken omkring Nivågård fotograferet den 25. januar 2017.

De 10 af ordene er ret ukendte, men ordet *oppebie* hørte til forfatteren Kaj Munks yndlingsord og for tjener vel alene derfor at forblive i det danske sprog:

Oppebie! Et dejligt Ord. Hvad det betyder, ved vel Dansk Ordbog, men hvad der ligger i det, kan jeg mærke. Oppebie er ikke bare det sløve: at tage sig ingenting til og lade komme, hvad der maa. Nej, det er noget med at være oppe, vaagen,

parat. Enten saa det, der kommer, skal modtages med Geværsalve eller jublende Velkommen. At vente – det kan være at sidde og nikke. Men oppebie det er et Ord uden Søvn i Øjnene, klarøjet, skarpsynet. Velsignede danske Sprog! (Kaj Munk i Jyllandsposten den 12. maj, 1940)

Er der en logik bag udviklingen af Retskrivningsordbøgerne?

Arbejdsformen med at registrere en mængde ord og udvælge en række *nyord*, der undersøges over en periode med henblik på en eventuel optagelse i *Retskrivningsordbogen* er internationalt anerkendt, men i den danske version er der en klar diskrepans mellem de mange engelske og engelskinspirerede ord i *Nyordslisten* og de få i listen over nye ord. Det virker næsten, som om nyordlisten i højere grad fungerer som et underholdende element, et forsøg på at karakterisere det forgangne år med en række buzzwords end et udgangspunkt for en videnskabelig undersøgelse.

Den høje procentdel af sammensatte og afledte ord kunne også vække til eftertanke, og kriteriet om, at kun ord med en idiomatiseret betydning optages, bliver ikke fulgt systematisk, og man kunne med fordel undvære en lang række af sammensætningerne.

Endelig kunne det godt ligne en tendens til politisk korrekthed, at man optager ordet *halal* og en række sammensætninger og afledninger med dette ord uden at optage ordet for det religiøse, muslimske forbud *haram*, ligesom de ret hyppige, men vulgære udtryk som *hjerneblæst*, *spasser* og *fråderen* ikke er medtaget.

Dansk Sprognævn giver udtryk for, at de arbejder rent deskriptivt og altså medtager de nye ord, der rent faktisk bruges i det moderne danske sprog, men noget kunne tyde på, at der også finder en vis normativ udvælgelse sted.

Kilder:

Retskrivningsordbøgerne fra 1955 og 2012.

Nyt fra Sprognævnet 1. marts 2013.

De nye ord, der er optaget i den digitale version af ordbogen i 2016: dsn.dk/retskrivning.

Nyordslisten 2016: dsn.dk/nyt/nyheder/2016/dansk-sproгнаevns-nyordsliste-2016

Historier om danske ord og udtryk

Landbrugssamfundet lever videre i det danske sprog

AF ADAM HYLLESTED

Kovendinger – liv i sproget er skrevet af Johannes Nørregaard Frandsen, der er professor og leder af H.C. Andersen-centret, og bygger på hans sproglummer i Kristeligt Dagblad, hvor han giver ofte overraskende historiske forklaringer på dagligdagens ord og udtryk.

Små fortællinger

Frandsen skriver, så alle kan forstå det. Ordhistorierne er vævet sammen i små fortællinger, der elegant glider over i hinanden, så bogen kan læses sammenhængende. Historierne tager ofte udgangspunkt i Frandsens barndom, sanselige oplevelser og årets gang – og ud over historier om sproget får man som læser meget historisk viden. Man får en hel del ud af den lille bog.

Pråsen og mejersken

Frandsen er bedst, når han betoner det kulturhistoriske og viser, hvor mange gamle danske ord og udtryk der har overlevet industrialisering, urbanisering og globalisering og er sprællevende levn fra det landbrugssamfund, Danmark engang var.

Et ord som *prås* 'tællelys', som kan gå op for os en gang imellem, fandt vej fra frisisk helt op til limfjordsdigterne i forbindelse med hedeopdyrknin-gen og studehandelen gennem Jylland.

Og *mejersker*, som før andelstiden typisk var holstenske kvinder, hvorfor sproget på mejerierne var tysk, kunne samtidig betyde en kvinde, der binder

korn op efter mejeren, nemlig den, der førte leen; men de to ord har helt forskellig oprindelse.

Er Dannebrog rødt eller brunt?

Jeg savner en omtale af pudsige sammenhænge med andre ord i beslægtede sprog. F.eks. ville det have været oplagt at nævne i omtalen af *Dannebrog*, hvis første led betyder 'rød' og ikke er beslægtet med Danmark, at denne farvebetegnelse er historisk beslægtet med engelsk *tan* 'solbrun'.

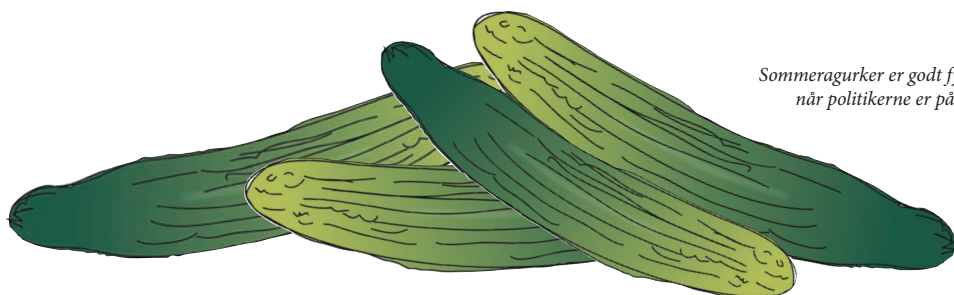
Sommeragurken

Lidt pudsigt kalder han betegnelsen *agurketid* for misvisende, fordi sommeren netop ikke er politisk nyhedsfattig, men tværtimod bruges til allehånde politiske markeringer og forslag. Imidlertid overser han her, at ordet *sommeragurk* netop bruges om sådanne forslag.

Hvor var det nu, det var?

Bogen har intet indeks; det ville ellers have været en hjælp til læsere, som gerne vil finde et ord, de har læst om f.eks. for at fortælle historien videre til andre – hvorhenne i bogen kan man ikke gætte ud fra den lille indholdsfortegnelse.

Johannes Nørregaard Frandsen: *Kovendinger – liv i sproget*, Kristeligt Dagblads forlag 2016, 181 sider.

Sommeragurker er godt fyld i aviserne, når politikerne er på sommerferie.

Nye ord i Juridisk ordbog

Det er ikke kun Retskrivningsordbogen, der bliver tykkere

AF LORÁND-LEVENTE PÁLFI

Bo von Eybens *Juridisk ordbog* udkom første gang i 1934; dengang udarbejdet af professor dr.jur. O.A. Borum og dr.jur. C. Popp-Madsen, senere af nævnte O.A. Borum og professor dr.jur. S. Iuul, efterfølgende af professor dr.jur. W.E. von Eyben for endelig at blive overtaget af sidstnævntes søn, Bo von Eyben, dr.jur. siden 1983, professor siden 1989.

Autoritet

Mens amatørismen i ordets negative forstand hærger, og selvpubliceringen blomstrer, konsoliderer *Juridisk ordbog* faglighed, sikker viden, videnskabelighed og sand autenticitet. Værket, der emmer af autoritet i en grad, så man næsten er bange for at nærme sig det, hører til blandt de fire danske fagordbøger nogensinde, der har oplevet flest udgaver/oplag og kan om noget regnes for en klassiker i dansk fagleksikografi.

De andre tre af de mest populære, danske fagordbøger i Danmarks historie er *Klinisk ordbog* og *Medicinskabet* begge udarbejdet af forskellige folk gennem årene samt M. Hansen, P. Thomsen og O. Varmings *Psykologisk-pædagogisk ordbog*.

6.000 ord

Ifølge forlaget indeholder den nye udgave af *Juridisk ordbog* 6.000 opslagsord (mange flere end 13. udg.);

men efter mine beregninger løber antallet op på 6.400. Blandt de nye opslagsord findes ord som *Hypnosemordet*, *landsforræderi*, *sharia*, *ytringsfrihed* og *medmoder* (den af to kvinder, der har et barn sammen via f.eks. assisteret reproduktion, som ikke har født barnet).

Konkurrenterne

Den eneste ordbog på dansk, der indholds- og kvalitetsmæssigt kommer tæt på B. von Eybens, er N. Krogh-Hansens *Juridisk sprogbrug* (Samfundslitteratur 1992), men den er for det første meget mindre, for det andet begrænser den sig til strafferet og strafferetspleje, for det tredje er den alderstegen, for det fjerde så godt som uopdrivelig på markedet (inkl. det antikvariske bogmarked). Desuden kan man nævne A. Birkmann og T. Maagaard Dyekjærs *Håndbog i ophavsret* (Nyt Juridisk Forlag 2006), som trods titlen er en ordbog; men den behandler ikke alle retsområder, som *Juridisk ordbog* gør, kun et enkelt: ophavsretten.

Bo von Eyben: *Juridisk ordbog*. 14. udg., Karnov Group 2016. 497 sider.

Loránd-Levente Pálfi (født 1981 i Transsylvanien), leksikograf, indeksør, oversætter og forfatter.

Hypnosemord

Den 29. marts 1951 forsøgte en tidligere HIPO-mand, den 28-årige Halle Hardrup, at begå røveri i Landmandsbankens filial på Nørrebrogade i København.

Halle Hardrup dræbte to ansatte og forsøgte at flygte, men han blev fundet og anholdt af politiet.

På trods af, at der kun var én røver til stede i banken, var der to mænd, der blev kendt skyldige i røveri og mord. Halle Hardrups cellekammerat fra den tid, han sad i Horsens Tugthus på grund af sine HIPO-aktiviteter, Bjørn Schouw Nielsen, blev tiltalt og idømt livsvarigt fængsel for at have hypnotiseret Hardrup til at begå ugerningerne.

Begge mænd sad i fængsel indtil 1967, og her 50 år senere behandles de juridiske aspekter af sagen altså i den nye udgave af *Juridisk ordbog*.

L.B.

POST**PP**

DANMARK

Modersmål-Selskabets kalender 2017

Modersmålsdagen

- Hvornår: 21. februar kl. 17-19
Hvor: Festsalen på kollegiet Regensen, Store Kannikestræde 2, 1159 København K
Tema: Sange om det danske sprog. Mogens Wenzel Andreasen spiller op til fællessang på Regensens flygel.
Talere: Modersmål-Selskabets formand Mette Bjørnvig Kaufmann, fhv. kulturminister Bertel Haarder, fhv. regensianer Lise Bostrup
Arrangør: Modersmål-Selskabet
Pris: Gratis for Modersmål-Selskabets medlemmer og venner
Læs mere: Modersmaalselskabet.dk

Sprogdagen

- Hvornår: 6. april kl. 16
Hvor: DJØF, Gothersgade 133, 1123 København K
Tema: Sproget og magten, uddelingen af sprogroser
Talere: Forfatterne Jesper Tynell og Jens Christian Grøndahl
Arrangør: DJØF, Kommunikation og Sprog, Dansk Sprognævn, Dansk Sprog- og Litteraturselskab, RetorikMagasiet og Modersmål-Selskabet m.fl.
Pris: Modersmål-Selskabets medlemmer har gratis adgang
Læs mere: Sprogprisen.dk

Modersmål-Selskabets årlige generalforsamling

- Hvornår: 10. maj kl. 17-19
Hvor: Stadsbiblioteket, Lyngby Hovedgade 28, 2800 Kgs. Lyngby
Læs mere: Modersmaalselskabet.dk

Debat om sproget i de danske medier

- Hvornår: 15. maj kl. 17-19
Hvor: DOKK1, Hack Kampmanns Plads 2, 8000 Aarhus C
Tema: Mediesprog
Talere: 3* Henrik: lektor Henrik Jørgensen, Aarhus Universitet, politiker Henrik Dahl, Folketinget, Henrik Lorentzen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Pris: Gratis for Modersmål-Selskabets medlemmer og venner
Læs mere: Modersmaalselskabet.dk

AFSENDER
MODERSMÅL-SELKABET
Lise Bostrup
Herlufsholmvej 11
2720 Vanløse

Retturneres ved varig adresseændring

B